

формований людцями, які в приступі доброго гумору забавляються „веселими анекдотами“ про співробітників Енциклопедії. Ми цілком не дивуємося, що шановний критик, живучи далеко від рідного краю й не маючи спромоги з місця перевірити їх стійність і правдивість, повірив у ці витвори буйної уяви, — жаль нам тільки, що шановний критик покористувався ними в своїй критиці з кривдою для себе й для такого, все ж таки культурного твору, яким є наша перша українська енциклопедія „Книга Знання“.

Іван Раковський,
головний редактор УЗЕ.

С. Шелухин.

Слова і факти.

Надіслане Д-ром І. Раковським вище подане спростовання на статтю „Про Укр. Енци.“ післали ми в рукописі авторові тієї статті проф. Шелухинові, а він у відповідь подав свої завваги, що їх рівночасно ось тут містимо. — *Ред.*

Мої завваження про „Укр. Енци.“, написані тільки ради інтересів нації, викликали негодування з боку двох п. Редакторів. Ні одного факту вони річево навіть не пробують спростувати, а воюють лише персоналією з *argumentum ad hominem* та стараються відтягти увагу читачів далі від фактів та дійсности, щоб так захиститися від критики.

Я виходив з того, що пп. Редактори Енци. в своїй передмові обіцяють дати „Книгу знання“ навіть для „фахівців“. Але серйозно обіцянки вони не виконали. Для тієї мети треба бути неабияким фахівцем. Подавши кілька прикладів (можу подати їх багато), я висловив надію, що дещо можна ще залагодити, а Редак. д-р Раковський відповів обвинуваченням мене в несовісності.

В точці 3. ред. Раковський пише, що критик „подає невірно й перекручує відому фразу д-ра М. Рудницького („Діло“, ч. 93), конструуючи тим способом образливу наче б то автохарактеристику, якої він *ніколи і нігде* не написав“. Виходить, Генеральний Суддя Укр. Респ., обраний, щоб бути носієм національної совісті і судити нею, є фалшивником. Хороша нація, що таких обірає! Що ж каже правда?

В „Ділі“ з 22. лютого 1933 р. д-р М. Рудницький надрукував про себе так: революційна примха „мені у Київському університеті дозволила викладати філософію, коли я щойно починав її вчитися“ (ч. 43, 2 шпальта). Також в „Ділі“ з 13. квітня 1933 р. д-р М. Рудн., виправдуючись, пише, що він не мав змоги „попрацювати над перекладом“, бо через умовини праці в „щоденнику“ у нього „бувають дні, коли нема ні хвилини часу, щоб перечитати власний або присланий рукопис“, тому його переклад „справді роблений на коліні“ (ч. 93).

Подані факти говорять, що редак. М. Рудницький може дозволити собі навчати того, чого сам ще не знає; будучи обтяженим роботою, може дозволити собі писати серйозні речі для других „на коліні“. Ясно, що він сам потребує редактора для своєї роботи.

Ред. М. Рудницький ще раз показав себе в ч. 259 „Діла“ в відповіді на мою річеву критику. Моя вказівка на Декарта для нього „гумористична“, як і вказівка на необхідність пояснити термін „земля“. 50 років тому назад я вчився в унів. математики і проф. Вашенко-Захарченко першу лекцію присвятив виясненню значіння геніяльної ідеї Декарта про координати, на яких збудував аналітичну геометрію. Коли потім я вчився на правничому фак., то 4 правила Декарта про докази і методи шукання істини у нас були основою. Це така річ, що стоїть і в підручниках (див., напр., Владімірова). В Укр. Енци. це зайве і гасло „Декарт“ ні про координати, ні про правила не згадує¹). Так і значіння слова „земля“. В книзі знання сказано лише, що земля є планетою і назвою часопису, а про політичне значіння терміну, необхідне і для історика, і для українознавства, ні звуку. Над цим багато працювали в науці. Пропоную п. Рудницькому подати додатково пояснення „Землі“ і вказати грецькі джерела, а не одмакуватися сміхом, який часто має на цілі маскувати незнання. — (ῥῆ = ἀρχή).

Вказівка ред. Руд., наче я образився, що мене не запросили до співробітництва, є його вигадкою.

З чисто патріотичного обов'язку я через проф. Січинського передав пропозицію безплатно використати зібрані мною мате-

¹) Що чотири правила розумовання Декарта (1596—1650) сьогодні вельми цінять і уважають за основу наукових дослідів, дарма, що вони походять з I. пол. XVI. в., можуть свідчити і такі факти: 1) Найвизначніший польський вчений-філософ. проф, унів. К. Твардовський все на своїх логічних вправах читав зі студентами книжочку Декарта, в якій ті правила містяться: Discours de la methode... в польськ. перекладі Боя: „Rozprawa o metodzie...“ (стр. 38) та вимагав від учнів знати ті правила на память. 2) У всіх найвизначніших логіках є подані правила Декарта, того батька новочасної філософії, звичайно разом побіч подібних правил Паскаля (правила Паскаля це тільки дещо інакше уняті правила Декарта), гл. нпр. книжка знаного англ. логіка W. Stanley Jevons-a: „Elementary lessons in logic“, яка дійдалася багато перекладів на різні мови і є вимаганням унів. підручником. Між ін. появилася вже два видання польськ. перекладу. В другім виданню поль. перекл. з 1922 р. подані вони на 93 стр. Про них говорить Жевонс (тамже, стр. 93.) що то є „слухна метода керування чинностями розуму і пошукування правди у всіх ділянках наук“. Щоб читачі могли переконатися, чи ті правила дійсно „гумористичні“, як каже М. Рудницький, подаємо їх, ось вони: 1. Ніколи нічого не приймати за правду, про що не знаємо ясно, що є правдою, то значить, старанно уникати поспіху в видаванні осудів і упередження та не обіймати своїми осудами нічого понад то, що представляється для ума так ясно і виразне, що нема цілком місця на сумнів. 2. Ділити кожне питання, що представляє труднощі, на стільки частей, на скільки можна або на скільки треба поділити, щоби розв'язати труднощі. 3. Проводити розумовання систематично, зачинаючи від речей найпростіших і найлегших до пізнання і переходячи помало наче по ступнях до пізнання найбільш складних справ. 4. Переводити за кожним разом вчислення такі докладні і робити перегляд такий подрібний, щоби ми були певні, що нічого не пропущено. — Ред.

ріяли про Україну. Це не співробітництво, а бажання попередити шкідливе бесервісерство, яке наробило вже нам не мало лиха. Такої збірки матеріялів, як у мене, ніхто ще не має. Їх у мене вже не один використав. В тім числі є два професори. З цими матеріялами я рішучо виступив проти напасників і клеветників на український рух. Моя стаття в „Укр. Життя“ (чч. 7—8, 1916) посадила винуватчиків на лаву підсудних. Вона досягла того, що один з намісників Б. Щеглов мусів надрукувати признання: „Термин Украина имѣет свою историческую давность и свои неотъемлемныя историческія права“ (Малая Русь, Київ, 1918, с. 41). Другий напасник В. Шульгин уже за кордоном прислав мені покаянного листа. В Відні я видав брошуру про назву Україна у старих географів. В Празі студенти підкарпатці звернулися до мене за статтею про Україну і надрукували її з документальним матеріялом, що Підкарпаття те ж має назву Україна. Моя стаття „Назва Україна в давніх джерелах“ була надрукована в часописі на Підкарпатті, і її поширено брошурою. В ній я подав випуску для назви Україна і з Татарського літопису. Вороги хочуть позбавити нас імени тому, що без імени не існує суб'єкт прав і з іменем зв'язані права. Тому бачимо натиск проти імени і тому всі повинні ґрунтовно, науково знати цю справу. Гадаю, що редакція Енци. не може мати ні заслуги, ні виправдання, що не звернулася до мене за матеріялами, тим більше, що пропозицію використати мої матеріяли я зробив з патріотичного обов'язку і без платні. Не придалися б мої матеріяли, могли їх відкинути, але повинні були зацікавитися ними для „Книги Знання“. А ред. М. Рудницький пишається тим, що не звернулося за матеріялами і вважає, що це робило б мені честь. Дивна „фільософія“!

Сьогодні для нас болюче питання про колонізацію України німцями. Не зайво бути поінформованим. На цю тему я надрукував три праці по джерелах земств, нотаріятів, суду, банків і російського законодавства. З них цитують в ученій літературі. Других авторів з цими матеріялами не було. Побачимо, що буде в Укр. Енци. на тему про колонізацію *України* німцями. Я гадаю, що українці мусять знати, яку довбню готують нові колонізаційні пляни. Цього „на коліні“ не можна написати і самим красномовством тут нічого не можна зробити. В „щоденнику“ про це мовчать. — В Укр. Енци. теж не прочитають, як випирали *Україну* на Сибір.

В точці 2. редак. д-р І. Раковський цитує так: „Пише, що „за статтю для Енци. про Україну візьметься людина“... У мене надруковано перед „за статтю“ слово „коли“. Ред. Раковський викинув його і цим змінив зміст. Справа мається інакше, як пише Ред. д-р Раковський, і в місці про Грушевського. В передмові проф. Грушевський в вид. Ілюстр. Іст. 1919 р. з датою також „Київ — Відень, 1921“, пише: „Нинішнє видання друкується за кордоном. Ілюстрації прийшлося робити наново... Текст повторюється без змін з видання 1918 р.“ (стор. 6). Це не стереотип 1911 р. як твердить д-р Раковський, бо тут читаємо і про революцію 1917 р., і про

Укр. Цен. Раду. Грушевський сам вказав, що це видання з 1918 р., а не стереотип 1911 р. Текст переглянув автор і його заява про Русь є зміною попереднього погляду. Не годиться підсовувати авторіві того, чого він сам зрікся.

Коли ми розважимо вище наведені факти, то ясно, що враз д-р Раковського на мою адресу: „Подає невірно й перекручує“ відноситься не до мене. Тепер я вірю тим, що нарікають на редакторів Укр. Енци. за таку перерібку надісланих ними гасел, після якої автори не пізнають свого і в доказ своєї правоти показують черновики відісланого¹⁾.

Ред. Рак. пише, що я не мав права з малого числа поданих фактів робити висновок. Я подав їх тільки для прикладу. В Празі на численнім зібранні правників зреферовано багато неправильних або невистарчаючих пояснень Укр. Енци. До них додаю, знову не вичерпуючи всего, ще дещо. В Енци. читаємо: „Гама — у музиці ряд сьоми тонів“. Про існування пятитонної гамаи ні слова. Про неї Єсров у 1861 р. писав у „Основи“, що вона є гамою московської народної музики, тоді як українська народня музика збудована на семитонній гамі, європейській. Після цього багато досліджували це явище, яке характеризує окремішність української нації від московської. Проф. С. Трубецкой в 1921 р. надрукував, що московські народні пісні „составлены в так называемой пятитонной или индокитайской гаммѣ... Эта гамма существует, при том в качестве единственной, у финских и тюркских племен, у башкир,... татар,... у всѣх монголов“, іде з Китаю непереривно на Захід і „на великороссах... обрывается“. Де кінчаються москвини, там кінчається і пятитонна гама. В українців семитонна гама. Московська народна пісня „существенно отличается не только от романогерманской, но и от славянских“. (Исход к Востоку“. Софія, 1921, с. 97). Річ це важлива для українознавства, а про неї в Енци. ні звука!

Читаємо, що Даль — рос. фільольог, знавець рос. мови, уложив словник. За таку відповідь на іспиті в Одеськім унів. провалено студента фільольога, бо фільольог по праці Далья мусів розпізнати, що він не фільольог. Даль був лікарем, записував слова принагідно і з того вийшов словник. А фільольоги Укр. Енци. або цього не розпізнали, або не знайомі з його Словником і пишуть про те, чого не знають. Наша студентська робота над укр. словником, що вийшов під фірмою Грінченка провадилася під керуванням учених фільольогів-язикознавців. В цім словнику і я працював.

Про композиторів Баха та Бетховена Енци. не вказала, що в їх творчість увійшла й українська музика. Гадаю, що про це треба було необхідно написати в Укр. Енцикл.

¹⁾ Ми чули теж нарікання співпрацівників Енци., що Ред. аж надто скорочує ними подані гасла. Щорпавда, Ред. має на те дуже важний аргумент — брак місця, то все ж мабуть о много ліпше було б, якщо б скорочення гасел переводили самі їх автори. Знаємо, що це потягало б за собою кошти і проволок у часі, але за те зискував би багато зміст. Ред.

Про проф. Володимира Антоновича сказано в Енци., що він історик, археолог і ентограф, але не згадано, що він був і лікарем, і антропологом. Антропологією він зайнявся після знакомства з Рудольфом Вірховим. Працював у тій області, яка вимагає знання медицини, — інервація, функціонування нервової системи, психології українця. Антонович перший подав на цім ґрунті характеристику і пояснення особливостей українс., польс. та мсковос. націон. типів. Студентам він читав з антроп. лекції, конспект яких я надрукував у „Правді“. Вовк своє зацікавлення антропологією зачерпнув від Антоновича, але не міг глибше працювати в тій ділянці, бо був фільольгом і не знав медицини. В Енци. не згадано, що Вовк був фільольгом, хоч це й треба знати для оцінки його робіт з антропології.

В Енци. про Київс. католиц. єпископа Юз. Верещинського половину надрукованого можна було б не друкувати, але треба було надрукувати те, що часто цитується. В переписці 1594 р. він називає Україну — Україною, пише, що „Україна довша й ширша як Мала й Велика Польща“ і називає Україну „панством“, то б то державою, і каже, що вона „всполек з Короною Польською“.

(Докінчення буде).

Post scriptum. Коли містимо повищі уваги проф. Шелухина про Укр. Заг. Енци. що вказують її недомагання, то цілком не забуваємо про велику вартість і вагу Укр. Заг. Енци., про її велике значіння, а рівночасно і про величезні труднощі, що їх мусить на кожнім кроці Ред. У. З. Е. поборювати. Памятаємо про те, що це є перша У. З. Е., що це перша спроба згромадити побіч даних в інших енцикл. передовсім дані зі всіх ділянок укр. життя в минулому й сучасному. Завдання дуже трудне, коли зважимо, що багато ділянок нашого життя ще мало опрацьовані, що фінансові труднощі кажуть якнайбільше числитися з місцем, що поодинокі співпрацівники У. З. Е. змушені заробляти в ріжний спосіб на хліб і мають обмежений час праці для У. З. Е. При такім широко закроснім видавництві і таких труднощах похибки і пропуски очевидно мусять бути. Але все ж мимо всіх труднощів співпрацівники й Ред. У. З. Е. повинні виявити якнайбільше зусиль, солідности, почуття відповідальности і самоконтролі, повинні запрягти до співпраці всіх найкращих знатоків поодиноких ділянок, найповажніших вчених, а вжерішуче не можуть відкидати помочі, яку їй жертвують добровільно і дарово поодинокі вчені, подібно як і вчені не повинні відмовитися з націон. обовязку служити своїм знанням.

Коли ми ставимо великі вимоги до Редакції У. З. Е. й її співпрацівників, то рівночасно мусимо поставити не менші вимоги і до укр. громадянства. Громадянство мусить виявити також якнайбільше зусиль і солідности, щоби прийти Редакції У. З. Е. з фінансовою поміччю, щоби якнайбільше людей запрянувало У. З. Е. та точно платили перед-